

Миланка Бабић
Филозофски факултет, Београд

ПОВОДОМ СРБИСТИЧКИХ ТЕМА МИЛОША КОВАЧЕВИЋА¹

Милош Ковачевић, *Србистичке теме*,
ФИЛУМ, Крагујевац, 2007.

Говорити о професору Ковачевићу врло је захтјеван задатак. Постоји за то више разлога, а један од њих јесте и тај што је сам професор Ковачевић у широј јавности познат као посебно добар говорник па би онај ко говори о њему требало да се бар приближи том узусу. Други и битнији разлог јесте тај што проф. Ковачевић спада не само међу најпознатије и најпризнатије српске лингвисте него и у лингвисте и интелектуалце свјетског ранга, што је већ и позната цртица из његове биографије, па говорење о њему мора да постигне одређени ниво. Трећи, или можда први, и најбитнији јесте тај што његова плодна библиографија од преко триста научних радова, двадесетак уџбеника и 16 књига, као и широко подручје његових научних интересовања отварају мноштво тема за вечерашње представљање не само његове књиге *Србистичке теме*, него и њега као врсног познаваоца - није претјерано рећи - свих области у којима се савремени српски језик изучава. Све то отежава избор, а такође и систематичан преглед резултата његовог рада. Осим тога, радови професора Ковачевића показују егзактност лингвистике као науке и њену нужну интерференцију са логиком, филозофијом, социологијом и историјом. Показују такође да је за озбиљан приступ србистици као науци о српском језику, у било којој области језичке анализе неопходно познавање општелингвистичких начела, инваријанти које су важеће за језик уопште јер оне омогућују њено утемељење на научним критеријумима. Па би тако онај ко говори о њему такође требало да влада свим тим научним и методолошким инструментаријем да би могао да правилно интерпретира ставове

¹ Текст је изговорен на промоцији књиге *Србистичке теме* Милоша Ковачевића, 13. 11. 2008. године у Културном центру на Палама.

овог аутора. Можда би се управо тај принцип – *залагање за научне критеријуме у језичкој анализи и уопште у бављењу језиком* – могао поставити као супсумирајуће начело које овај аутор никада не заборавља у својим радовима и на које врло често опомиње у својим критичким освртима на најновију србистичку литературу и уџбенике српског језика. А у књизи о којој вечерас говоримо има доказа за то на претек.

Књига је 2007. године објављена као издање ФИЛУМА или Филолошко-уметничког факултета из Крагујевца, гдје професор Ковачевић такође ради. Садржи 232 стране, односно 9 радова у оквиру два тематска блока – *Приноси србистици* и *Одбрана дигнитета србистике*. Прва група радова је бројнија, обухвата садржајно седам радова у којима се аутор бави граматичким проблемима српског језика у областима творбе, морфосинтаксе и синтаксе српског језика. У њима он разматра статус и типове прилошких израза, катафоричко-анафоричке деиктичке релације неких замјеничких ријечи у реченичној структури, употребу глагола *бићи* као помоћног и пунозначног глагола у српском језику, формално-семантичке особености конструкција којима се изражава реторичко питање, граматички статус лексеме *ио* хомоформне са замјеницом *ио*, те даје творбено-семантички опис твореница са, уопштено речено негацијским, а прецизније са префиксима којима се анулира резултат значења ријечи у основи. То су префикси ДЕ- и ДЕЗ-, па тако, примјера ради, *дезинтегрисати* значи поништавање интеграције. У раду се разматра и опис мреже њихових синонимних веза и супституентских могућности у односу на страни префикс ДИС- (нпр. *дисквалификовати*) и домаће префиксе РАЗ- (*разминирати*), ОД- (*одблокирати*) и друге сличне. Посљедњи рад из ове групе – *Херцеговина и нова српска ионономастика* – јесте принос србистици, али истовремено можда и значајнији принос одбрани дигнитета србистике. У њему се кроз однос српске и бошњачке топономастике, настале у Босни и Херцеговини током и непосредно након грађанског рата, указује на социолингвистички статус и проблеме српског језика, условљене друштвеним кретањима и српском друштвено-политичком небригом или недовољном бригом о језику. Посебно се скреће пажња на опасност које по српски народ у Босни и Херцеговини има манипулација и посвајање, од стране Бошњака, синонимних етника (назива припадника одређених територија) Босанац и Бошњак и претварање етника Бошњак у етнимим или име народа. У суштини, тај рад репрезентује једно тематско подручје у оквиру србистике којим се проф. Ковачевић, чије је примарно ин-

тересовање иначе усмјерено на области синтаксе и морфосинтаксе, семантике и стилистике српскога језика, посљедњих деценија са великим жаром бави, понесен општим националним интересом, а то је историја српског књижевног, односно стандардног језика. Два рада у оквиру поглавља *Одбрана дигнитетна србистике* јесу критички осврти на лоше уџбенике српског језика, препуне материјалних грешака.

Будући да аутор у свом научном изразу достигао врло висок степен научне апстракције, то би за приказивање његових радова из ове прве групе аудиторијуму који није искључиво лингвистички оријентисан било неопходно претходно дати много термилолошких појашњења метајезика тих научних области и уопште статуса посматраних јединица у србистичкој литератури, па ми се учинило интересантнијим скренути пажњу у овом случају на ове посљедње радове који су намијењени широј читалачкој публици. И они врло јасно експлицирају неке од основних ставова и методолошких поступака које професор Ковачевић заступа и користи у својим радовима, а о којима вечерас и говоримо.

Два посљедња рада у књизи не спадају у научне, у смислу да дају нове научне резултате, него спадају у критичко-полемичке текстове у којима се скреће пажња на штетност употребе лоших уџбеника. И не само то. Из њих ишчитавамо и ауторове принципијелне, може се рећи филозофске ставове о суштини критике у науци те о њеној сврси у ширем контексту од научног, а то је да буде друштвено корисна. Тако аутор каже:

„Једно дјело може према два основа бити предмет критике. Први, најнепожељнији основ представљају у њему начињене (...) материјалне грешке“ (*Србистичке шеме*, 164). Аутор даље појашњава да је тај тип грешке „потребно само констатовати јер не оставља простор за полемику. То је она најнепопуларнија критика јер она недвосмислено говори о квалитету дјела и стручном дигнитету његових аутора, при том је, наравно јасно, да ту оцјена квалитета није пропорционално условљена квантитетом или бројношћу материјалних грешака, него њиховим типом. Ако су уз то материјалне грешке и бројне – онда се дјело јавља као научни промашај“ (СТ, 164).

О материјалним грешкама се, дакле, не може научно или стручно полемисати – на њих је потребно само указати – с циљем да буду исправљене и не проузрокују дидактичку штету. „Други основ критички представљају научно непотпуне или неконзистентне анализе“ – каже даље аутор (СТ, 164). Тај тип научне недоследности отвара простор за полемику и научни дијалог у којем се сучељавају у дјелу изнесени и од стране критичара уочени, а у дјело неукључени кри-

теријуми, а критика се изводи с циљем да допринесе побољшању дјела чија је научна и стручна вриједност неупитна. Та два типа критике се фактички искључују јер је бесмислено ауторима научних дјела најприје доказивати да су направили материјалне грешке у свом раду, а онда их упућивати на резултате анализе до којих би довела примјена друкчијих критеријума.

Двије књиге којима се описује систем српског језика које су се појавиле 2005. године, а о којима се говори у два текста *Србистичких шема*, на жалост, потпадају под први, непопуларнији тип критике. На жалост посебно зато што је једна од њих урађена и редигована од стране у србистици и славистици врло познатих научних радника и издата од стране познатих издавача па је све те перформансе препоручују за ширу употребу, посебно на универзитету. (Ради се о књигама *Синтакса савременог српског језика: прости реченица*, еминентних аутора П. Пипера, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасића, Људмиле Поповић, Б. Тошовића – у редакцији М. Ивић, издање Института за српски језик САНУ, Београдске књиге и Матице српске, те *Граматика српског језика за гимназије и средње школе* мр Слободана Бјелогрића, у издању Графокомерца из Требиња).

У позамашном осврту, осим што скреће пажњу на грешке, аутор нуди не само њихове исправке него и појашњења. Разоткрива и срж погрешних потеза који воде ка грешкама, а један од њих јесте да се озбиљнија лингвистичка анализа не може темељити на критеријуму *језичког осјећаја говорника*, односно да је то квазикритеријум који доводи до тога да се нпр. у таквом универзитетском уџбенику синтаксе облици *јушром* и *зором* умјесто инструменталом именица, што и јесу, прогласе прилозима и сл.

Такође ни критеријум *фреквенности неке јединице у разговорном језику* није и темељ за њену нормативну употребу уколико је она у колизији са системским правилима нашег језика, што показују конструкције типа *Видимо се!*, *Чујемо се!* – које се употребљавају у критикованом уџбенику погрешно у футурском значењу „видјећемо се“, „чућемо се“ – што у систему српског језика није могућност презента свршених глагола, а глаголи *видјети* и *чути* су несвршени само када реализују значење „имати чуло вида“ или „имати чуло слуха“. Уколико бисмо се поводили за тим критеријумом, десило би се да се нпр. фреквентност једине форме потенцијала глагола *биши* у разговорном језику, а то је форма БИ у свим лицима – прогласи стандардом. Њена фреквентност у разговорном језику не води ка

томе да се та форма стандардизује и пропише као нормом дозвољена и у стандардном језику.

Сљедећи проблем који у научној анализи води ка погрешним или непоузданим резултатима јесте *проблем корпуса* на коме се анализа проводи, а манифестује се у његовој уској ограничености. Наиме, опште је познато да се језик као огромна системска акумулација јединица разних структурних нивоа раслојава према сферама своје друштвене употребе на функционалне стилове у којима се реализује велики дио општеупотребног, али и знатан дио за дати функционални стил специфичног регистра језичких јединица и конструкција. Па тако када се једна јединица посматра на ограниченом или уском корпусу – код многих аутора само на примјерима ексцерпираним из разговорног језика – долази се до нетачних резултата које примјери издвојени из других стилова – књижевно-умјетничког, административног, публицистичког и научног оповргавају или чине тај налаз дјелимичним. Посебно је проблематично када лингвиста закључује на основу примјера који је сам измислио. Једна од препознатљивости професора Ковачевића као научника јесте истраживање ученог језичког проблема на врло широком корпусу примјера ексцерпираних из разних функционалних стилова, који потврђују постављене хипотезе.

Проф. Ковачевић скреће пажњу и на *проблем недочитаности литературе* при изради научног рада, који условљава да аутори научних или стручних текстова откривају већ откривене ствари или супротне већ увријезеним и потврђеним научним чињеницама. Тиме се показује да овако изведена критика нема за циљ да маргинализује у свијету науке нечији научни ауторитет, него да у складу са сопственом, високо одњегованом свијешћу о друштвеном значају језика, аутор настоји да заштити дигнитет науке којом се бави, али и кориснике те науке. Другим ријечима, овај критички текст служи да поучи оне који трагају за знањем, а подучи оне који мисле да су знање досегли, а нису.

Текст *Херцеговина и нова српска топонимасијика* истиче још један пседудонаучни критеријум, примјењиван кроз историју српског језика почесто у 20. вијеку, али у посљедње вријеме и промовисан као крунски критеријум за разна реименовања српског језика, а то је *проблем нејосијојећег права да сваки народ назива свој језик својим именом*. Аутор указује на штетност посљедица његове примјене, под видом разних демократија, које угрожавају статус српског језика у Босни и Херцеговини, а тиме и дугорочно и краткорочно статус српског народа као конститутивног народа у тој др-

жавној заједници. Позива се на налазе њемачког научника Бернарда Грешела, који је доказао да то право не постоји у међународно признатом праву него да се ради о *ad hoc* праву које су 1967. године у тзв. „Декларацији о називу и положају хрватског књижевног језика“ измислили хрватски књижевници (СТ,154). За идентификацију језика као посебног и друкчијег од других, њему сродних језика, проф. Ковачевић признаје једино лингвистичке критеријуме, а то су *криџеријум њоријекла језика или ѓенетски, криџеријум језичке стуркџуре и криџеријум комуникаџивне разумљивосџи ѓворника*. Сви ти критеријуми научно упућују на јединство српског језика на цјелини штокавског говорног подручја, каквим год стандардом да се прописује његова употреба у различитим националним и друштвенополитичким заједницама.

Не само у овом, него у бројним другим радовима и књигама као што су *У одбрану језика српскога – и даље, Против неистина о српском језику*, проф. Ковачевић се залаже и бори за очување српског језика и заштиту његовог имена, регистра јединица, корпуса и културне традиције. Можда је најједноставније о њему рећи оно што његова књига *Србистичке шеме* у цјелости и показује, а то је да спада у оне који српски језик изузетно воле и који се за њега с љубављу и из љубави према свом народу боре. А борбе ће, како ствари стоје, српском језику бити потребно дугорочно.